

Загороднюк В.

доктор філософських наук, професор, провідний науковий співробітник відділення релігієзнавства Інституту філософії ім. Г.С.Сковороди Національної академії наук України

Ємельяненко Г.

кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії, соціально-політичних і правових наук Донбаського державного педагогічного університету

УДК 378.016: [37:1] (07)

ОСВІТА ЯК СОЦІАЛЬНИЙ ІНСТИТУТ СУСПІЛЬСТВА

Стаття є своєрідною пропедевтикою до аналізу структурно-функціональної взаємозалежності феноменів освіти, духовності та моральності у філософській свідомості. Ці феномени досліджуються як невід'ємні елементи духовної і філософської діяльності людини. Розглядаються окремі питання сучасної освіти, необхідність аналізу яких обумовлена соціальною потребою виховання молодих людей, здатних приймати оптимальні рішення в постійно мінливих соціально-економічних умовах. Аналізується залежність вирішення соціально-економічних завдань від якості наданих освітніх послуг, що диктує необхідність розгляду завдань, що стоять перед інститутом освіти і умови для їх вирішення.

Ключові слова: *освіта, соціальний інститут, філософська свідомість, духовність, мораль, інституалізація, гуманізація, суспільство.*

Загороднюк В.

доктор философских наук, профессор, ведущий научный сотрудник отделения религиоведения Института философии им. Г.С. Сковороды Национальной академии наук Украины

Ємельяненко А.

кандидат философских наук, доцент кафедры философии, социально-политических и правовых наук Донбасского государственного педагогического университета

ОБРАЗОВАНИЕ КАК СОЦИАЛЬНЫЙ ИНСТИТУТ ОБЩЕСТВА

Статья является своеобразной пропедевтикой к анализу структурно-функциональной взаимозависимости феноменов образования, духовности и нравственности в философском сознании. Эти феномены исследуются как неотъемлемые

элементы духовной и философской деятельности человека. Рассматриваются отдельные вопросы современного образования, необходимость анализа которых обусловлена социальной потребностью воспитания молодых людей, способных принимать оптимальные решения в постоянно меняющихся социально-экономических условиях. Анализируется зависимость решения социально-экономических задач от качества предоставляемых образовательных услуг, что диктует необходимость рассмотрения задач, стоящих перед институтом образования и условия для их решения.

Ключевые слова: образование, социальный институт, философское сознание, духовность, мораль, институализация, гуманизация, общество.

Zagorodniuk V.

Phd Professor, Senior Research Fellow Department of Religious Philosophy Institute. G. S. Skovoroda National Academy of Sciences of Ukraine

Yemelyanenko H.

PhD, Associate Professor, department of philosophy and social and political and legal sciences, Donbass State Pedagogical University

EDUCATION AS A SOCIAL INSTITUTION OF SOCIETY

The article is kind of propaedeutics to the analysis of structural and functional interdependence of the phenomena of education, spirituality and morality in the philosophical mind. These phenomena are investigated as integral elements of spiritual and philosophical human activity. Addresses selected issues of modern education, which is caused by the need to analyze social need of educating young people who can make the best decisions in an ever-changing socio-economic conditions. The dependence of the solution of socio-economic problems of the quality of educational services that dictates the need to consider the challenges facing the Institute of Education and the conditions for their solutions.

Key words: education, social institution, philosophical consciousness, spirituality, morality, institutionalization, humane, society.

Постановка проблеми. Сучасне інформаційне суспільство поряд з неухильним зростанням всесвітнього поступу новітньої технології створило і низку гострих суперечностей. Однією з них є релятивізація освіти, її подальше нівелювання у просторі фінансово-монополістичних, репресивно-державницьких, політичних та ідеологічних інтересів. Поруч з трагічною історією минулого століття з пануванням його тоталітарних, репресивних режимів, масовим насильством і загибеллю багатьох мільйонів людей, очевидною

можливістю термоядерної або ж екологічної катастрофи існує і очевидна необхідність іще раз повернутися до перегляду наших власних можливостей у відновленні філософських, гуманістичних, морально-етичних принципів буття. Одним з об'єктів такого перегляду сьогодні і є освіта та філософія освіти, їх моральний і духовний зміст, оскільки саме вони історично на протязі довгого часу виконували роль гуманізуючої форми світогляду й містили ціннісні орієнтації, що відтворювали реально гуманістичний філософсько-освітній й морально-етичний зміст людського буття. У даному випадку мова йде про те, а чи можуть освіта та філософія освіти і надалі виконувати функцію забезпечення духовних вимірів існування людської істоти в новому суспільстві, чи здатні вони зберігати відомі, безумовні загальнолюдські цінності й указувати людству «шлях порятунку людської істоти, збереження її душі й духовного начала». І така постановка проблеми має свої історичні і методологічні передпозиції. Адже головна ідея освіти у її сучасному розумінні – ідея абсолютної цінності людського життя у багатьох її історичних виявах синхронізується з головною ідеєю філософії – ідеєю необхідності збереження, підвищення й поклоніння абсолютному моральному ідеалу, ідеї існування вищого, абсолютного буття, розумного, морального і творчого начала світу.

Освіта як соціальний інститут у своїй сутності «є засобом задоволення глибинної, “екзистенціальної” потреби людини в існуванні розумного і морального начала світу. Тому **метою і завданням** цієї статті є аналіз взаємовідношення між трьома складовими свідомості: феноменом освіти, духовності, моральності та їхнього впливу на формування, становлення та функціонування цієї свідомості. «Феномен освіти - вважає Б.С.Гершунский - є єдиним і загальним для всієї людської цивілізації» [3, с.184].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Якщо проблемами освіти і духовності та аналізом «присутності» цих феноменів у філософській свідомості доволі плідно й давно займалися провідні вітчизняні філософи та педагоги (серед робіт найбільш знаних дослідників, на нашу думку, у даному випадку слід виокремити праці В.П.Андрущенко, О.О.Базалук, Н.Ф.Юхименко, та інших учених), то аналізом феномену освіти у філософській свідомості лише у самий останній час почали займатися дослідники кафедри філософії, соціально-політичних і правових наук Донбаського державного педагогічного університету: Мозговий Л.І., Абизова Л.В., Скиртач В.М., Алієва О.Г., Дьяковська Г.О., Творіна О.Л., та інші співробітники кафедри.

Виклад основного матеріалу. Філософія з самого початку виникнення прагнула не тільки осмислити існуючі системи освіти, а й сформулювати нові цінності та ідеали освіти. Саме у цьому зв'язку необхідно згадати імена Платона, Аристотеля, Ж.Ж.Руссо, яким людство зобов'язане усвідомленням культурної та історичної цінності освіти.

Проблема освіти завжди займала важливе місце в філософських концепціях, але виділення філософії освіти в якості особливого дослідницького напрямку почалося в ХХ ст., в англomовних країнах, а саме в США. У 40-х роках Колумбійського університету створюється товариство, метою якого було дослідження філософських проблем освіти, та створення навчальних програм з цієї дисципліни. «Філософія, з'єднавшись з освітою, буде здатна надихнути юних і стимулювати ефективні та здорові методи їх навчання, тобто вона прищепить віру, яка надихне педагогів і вчених на пошуки "правильних" видів освітньої практики» [3, с.137].

Німецька філософія ХІХ ст. в особі І. Канта, Ф. Шлейермахера, А.Гумбольдта висунула ідею гуманістичної освіти особистості, запропонувала шляхи реформування системи шкільної і університетської освіти, філософи не тільки розмірковували про проблеми освіти, але й намагалися створити проекти нових освітніх інститутів. Інакше, в цьому відношенні, мислив Г.В.Ф. Гегель, зробивши значний внесок в осмисленні сутності і значенні освіти в житті кожної людини. Зацікавленість гегелівських досліджень в області філософії освіти обумовлені і його систематичним баченням історичного процесу, в порівнянні з суперечливим розвитком діяльності навчання та виховання.

Аналізуючи ідеї Г. В. Ф. Гегеля, можна зазначити, що вони нерозривно пов'язані з загальними концептуальними положеннями його філософської системи та діалектичним методом, і полягають в активному освітньому розвитку. В основі його вчення про освіту, під яким він розумів усвідомлення людиною загальності свого існування, лежить принцип розрізнення теоретичного і практичного духу. У теоретичному дусі переважає прагнення до знання і пізнання, він покликаний виправляти однобічність свідомості, що відноситься до об'єктів, як до безпосередньо суцільних, але не як до суб'єктивних і загальних. Практичний же дух завжди виходить зі своїх інтересів і цілей, він починається з суб'єктивних визначень і прагне перетворити їх на щось об'єктивне. Як теоретичний, так і практичний «духовний розвиток» Гегеля взаємно доповнюють один одного,

породжуючи те, в чому зазвичай виражається розумність об'єктивного і суб'єктивного, окремого і загального.

На противагу різним філософським засобам буття, теоретичний та практичний дух, інколи замінюють поняттями інтелектуальної і моральної освіти. Отже, теоретична чи інтелектуальна освіта, надає людині можливість оволодіти різноманітними знаннями, дозволяє зробити перехід від окремого знання до загального. Практична чи моральна освіта, ставить перед людиною завдання, знання міри задоволення своїх потреб і потягів, а також міри співвідношення індивідуального і суспільного в своїй професійній діяльності. Теоретична (інтелектуальна) і практична (моральна) освіта, теоретичний і практичний дух, пов'язанні між собою, та не завжди перебувають у рівновазі, тому що різноманітні соціально-наукові процеси то посилюють, то послабляють їх значення.

Г.В.Ф. Гегель бачить освіту в нерозривній єдності процесів навчання і виховання. В філософсько-освітній теорії, особливу увагу він приділяє питанню «динамічної» освіти у розвитку людини, де мета освіти полягає у формуванні духу людини, підкреслюючи значення її розвитку у навчанні і вихованні. Дух - кінцева стадія саморозвитку Абсолютної Ідеї, яка досягає свого для-себе-буття, усвідомленого буття, тільки в людині Абсолютна Ідея досягає цього пункту, Гегель безумовно не є містиком, він не визнає істоти, позамежного світу, яка володіє свідомістю, має волю, розум. Отже, духовне життя реалізується тільки в людині. Підкреслюючи духовну характеристику життєдіяльності людини, він підкреслює, що людина продовжує залишатися біологічною істотою. Гегель розглядає людину одночасно як діяльну, соціальну істоту в її історичному бутті. У ролі соціальної та історичної істоти, людина володіючи свідомістю, своєю діяльністю творить другу природу, та за допомогою цієї діяльності вона стверджує свою свободу, як незалежність від чогось іншого. Він це пояснює тим, що духовний зміст освіти зміцнює людську душу і створює їй опору в житті, сприяє розвитку самоконтролю, розсудливості та багатьом корисним властивостям. Саме духовність в освіті перетворює особистість в самостійну цінність.

Піднесення освіти Гегелем до Абсолютного духу, є одночасно і його рух до свободи, бо свобода є субстанція духу. Освічена людина не задовольняється чимось туманним, непевним, вона розуміє дійсність через знання, а неосвіченій особі, потрібно докласти чимало зусиль, щоб дотримуватися у своїх думках і діях визначеної лінії. «Освічена людина - це, перш за все, людина, підготовлена до

подальшого збагачення та розвитку свого освітнього потенціалу. Освіченість забезпечує людині певні стартові можливості. Соціальна справедливість вимагає, щоб ці можливості були рівними для всіх людей, незалежно від їх індивідуальних відмінностей» [3, с.167].

Освіта природно спрямована на народження розумної, духовної істоти, цей процес формування себе в ході освіти, являє ряд заперечень колишнього з частковим утриманням позитивних моментів. Думка про те, що освіта є важкою боротьбою людини з самою собою, являється, мабуть, однією з найвидатніших філософсько-освітніх ідей в історії, яка виразно прозвучала у Гегеля. Освіту не можна представити цілком як активність тільки суспільства, держави, школи, педагога, її не буде, якщо не має зустрічного руху з боку об'єктів навчання і виховання, та не буде прагнення до подолання труднощів, з якими вони зустрічаються в цих процесах. «Людина є соціальною істотою, яка живе і діє в суспільстві. Рівень розвитку суспільства, всі соціальні катаклізми, які відбуваються в ньому, позначаються на кожному члені суспільства, на його долі. З давніх давен мудреці і філософи мріяли про створення такого суспільства, в якому б не було соціальних протиріч і існувала соціальна гармонія» [4, с.3].

Орієнтація освіти на загальне, дає змогу виступити з абсолютно неприйнятною для сучасної педагогіки думкою про те, що не повинно бути ніяких відмінностей у підходах до виховання людей. Своєрідності людини, не слід надавати надто великого значення, наставник повинен дбайливо погоджуватися з індивідуальністю кожного зі своїх вихованців, вивчати і намагатися розвивати їх окремо. Педагоги повинні спостерігати, щоб вихованці відвикали від своєї оригінальності, та виконували встановлені правила і засвоювали результати загальної освіти. Неважко тут побачити намагання Гегеля до виховання дисципліни, сенс якої зламати свавілля вихованця, ліквідувати у нього все чисто природне і чуттєве. Разом з тим, він вважає, що у вихованні не можна обійтися добротою, втім немає прямих висловлювань і про використання фізичного насильства в педагогічній діяльності.

Саме такий напрямок душі до дисципліни, за Гегелем, складає справжнє виховання. Все це необхідно для того, щоб зробити людину самостійною істотою. Коли людина навчається покори, знімається її залежність від почуттів, схильностей і бажань. Якщо не виховувати у людині почуття підпорядкування, то буде розвивається нескромність і зухвалість. Гегель виступає проти того, щоб в процесі виховання залишати індивіда в сфері його суб'єктивності, за допомогою виховання потрібно надати людині форму

всезагальності, об'єктивувати її в державі, інакше кажучи, виховання має злити воєдино особисте і державне. Такий його погляд був навіяний глибокою повагою до культури Стародавньої Греції, де злиття особистого і полісного проявилось достатньо яскраво. Саме тому і вивчення античної культури, згідно Гегелю є найважливішим засобом, на якому має будуватися гуманітарна освіта людини. Ідеї Гегеля є актуальними і сприяють поглибленню наукових знань в філософській науці та педагогічно-виховній практиці.

Освіта покликана передавати від покоління до покоління цінності культури, однак ці цінності змінюються, тому і зміст освіти постійно зазнає змін. Якщо в древніх Афінах головна увага приділялася мистецтву, то у Давньому Римі головне місце посідала підготовка воєначальників і державотворців. У середні віки, в Європі, освіта концентрувалася на засвоєнні християнського вчення, у період Ренесансу знову спостерігався інтерес до літератури і мистецтва. У сучасному суспільстві акцент робиться на вивченні природничих дисциплін, а також велику увагу приділяють розвитку особистості, тобто гуманізації освіти.

Як і будь яка система, освітня система є надзвичайно важливим соціальним інститутом. Термін «соціальний інститут», застосовується разом з поняттям соціальної ролі і соціальної групи, це сукупність правил, зв'язків та соціальних норм, що пов'язані з певним соціальним контекстом, який може допомогти реалізації найважливіших соціальних функцій, соціальний інститут об'єднує найважливіші [суспільні цінності](#), та [процедури](#), задовольняючи потреби [суспільства](#).

Чимало дослідників проводять межу між соціальним інститутом, та соціальною групою лише у кількісному вимірюванні, бо саме соціальним групам властиві певні групові моделі поведінки, де група – є сукупністю індивідів, а інститут – є системою соціальних зв'язків і соціальних норм. У цьому випадку, соціальні інститути є стійкими моделями поведінки людей і їх соціальних організацій у певній сфері діяльності, водночас це поняття застосовується у багатьох значеннях стосовно сім'ї, держави, права, політики тощо.

Якщо розглядати ззовні соціальний інститут, то він виглядає як сукупність установ представлених матеріальними засобами, які здійснюють конкретну соціальну функцію. Інакше розуміється внутрішня сторона соціального інституту, яка складається з норм, цінностей, та доцільно орієнтованих стандартів поведінки в певних ситуаціях людини. «Наприклад, якщо юстиція (як соціальний інститут) зовнішньо може бути охарактеризована як сукупність осіб, установ і матеріальних засобів, що здійснюють правосуддя, то з

погляду змісту – це сукупність стандартизованих взірців поведінки вповноважених осіб, які забезпечують цю соціальну функцію. Вказані стандарти поведінки реалізуються в певних соціальних ролях, характерних для системи юстиції (суддя, прокурор, адвокат і т. ін.) [4, с.59].

У досить поширеному сучасному розумінні соціальний інститут, представляє собою більш широку освіту, ніж організація. З огляду на це йому властиві основні ознаки, такі як, історичність, тобто стабільність у просторі та часі; специфічність інституціональної поведінки, що реалізує взаємозалежність індивідів цілісною системою взаємодії; обов'язковість норм і вимог цієї інституалізованої форми діяльності для більшості представників даного роду.

Разом з тим, саме через типи потреб суспільства, виникають різні типи соціальних інститутів: економічні, що займаються виробництвом, обміном і розподілом матеріальних благ і послуг (власність, кошти, банки, господарчі об'єднання різного типу); політичні, одночасно пов'язані зі встановленням, підтримкою і виконанням влади (державна, політичні партії, прокуратура, парламентаризм); культурні, що створені задля зміцнення культури, соціалізації молодого покоління (освіта, наука, мистецтво); релігійні, що задовольняють духовні потреби індивідів; інститут шлюбу й сім'ї.

Крім того, до соціального інституту, входять функції закріплення та відтворення суспільних відносин у певній галузі, інтеграції, згуртування суспільства, регулювання, соціального контролю та ін.

Важливо підкреслити, що інституалізація, представляє собою процес надання різним типам соціальної діяльності форми соціальних інститутів, це процес упорядкування, формалізації і стандартизації соціальних зв'язків. Він включає у себе, декілька моментів виникнення певних суспільних потреб у нових типах соціальної діяльності і відповідних до них соціально-економічних, та політичних умов; розвитку необхідних організаційних структур, пов'язаних з соціальними нормами, та регуляторів поведінки, інтерналізація індивідами нових соціальних норм і цінностей, формування на їх основі системи потреб особистості, ціннісних орієнтацій і сподівань.

Висновки. В сучасній науковій літературі чітко визначаються основні тенденції оновлення освіти на рубежі ХХ століття: демократизація всієї системи навчання й виховання; підвищення значущості фундаментальних компонентів освіти; гуманізація та гуманітаризація освіти, використання новітніх технологій навчання;

інтеграція різних форм і систем освіти, як на національному, так і на світовому рівнях.

Таким чином, головною ідеєю реформування є розбудова освіти на засадах принципу безперервності, що передбачає постійне поповнення знань людини, та її духовного вдосконалення протягом усього життя.

Саме освітнє, духовне, культурне, моральне – це скрижалі філософської свідомості. Скрижалі, які у певному співвідношенні визначають її архітектоніку та функціональну діяльність. Тому дослідження цих «складових» філософії, й потребує свого подальшого продовження у найрізноманітніших аспектах.

Література

1. Гершунський Б. С. Філософія освіти. – М 1998.
2. Райгородський Д.Я. Психологія мас. Хрестоматія. – Самара: Видавничий Дім «БАХРАХ», 1998.- 592с.
3. Сідоров М. Р. Філософія освіти. Вступ. СПб.: Пітер, 2007 - 304 с.: Іл. - (Серія "Навчальний посібник").
4. Таран В.О., Зотов В.М., Резанова Н.О. Соціальна філософія: Навч.посіб.- К: Центр учбової літератури, 2009.-272с.

Гужва О.

*доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри історії
Української державної академії залізничного транспорту*

Подорожний П.

*пошукач на кафедрі прикладної філософії та теології
Східноукраїнського національного університету імені Володимира
Даля*

УДК 130.02

ПОШУКИ ЗАВЕРШЕНОСТІ БУТТЯ ЧЕРЕЗ ЗАПИТУВАННЯ: НЕОСЯЖНІСТЬ ВЛАСНОГО «Я»

Простежується взаємозв'язок між філософським та художнім розкриттям категорії буття, що охоплює кризові ситуації або-або в суспільній та індивідуальній свідомості.

Ключові слова: *запитування, буття, філософська та художня свідомість, або-або.*